

การพัฒนาหลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิตสำหรับมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล

กษิติเดช สุทธิวานิช¹ วรัญญา สมศิริ^{1*} ธนวัฒน์ สุดจิตรสมโภชน์¹ สัจจินดา อิ่มเงิน² ญาณินท์ สายหยุด³
นปภัช ธิรพัฒน์ธนโกสิน⁴ และ ปณณภัทร์ เลิศวิรัชกุล¹

¹สาขาวิชาการจัดการ คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร

²สาขาวิชาบัญชี คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร

³สาขาวิชาการเป็นผู้ประกอบการ คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร

⁴สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการพัฒนาหลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิตสำหรับมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์โครงสร้างและรูปแบบของหลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิตในประเทศไทยเพื่อปรับใช้กับ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล 2) วิเคราะห์บริบทและกฎระเบียบของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลและ มหาวิทยาลัยอื่น ๆ เกี่ยวกับการจัดทำหลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิต 3) เสนอแนะแนวทางการจัดทำหลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิตของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลให้เป็นไปตามมาตรฐานหลักสูตรการศึกษาและคุณวุฒิ ระดับอุดมศึกษา โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วยวิจัยเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม ผลการวิจัยพบว่า มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลต้องมีการจัดทำร่างหลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิตที่มีมาตรฐานตาม ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง มาตรฐานคุณวุฒิระดับปริญญาตรีสาขาวิชานิติศาสตร์ พ.ศ. 2561 โดยกำหนด เป้าหมาย เอกลักษณ์ และผลลัพธ์ให้ชัดเจน เน้นกลไกตามยุทธศาสตร์การจัดการเรียนการสอน ซึ่งเป็นมาตรฐาน คุณวุฒิระดับอุดมศึกษาที่ประกาศใช้ในปี พ.ศ. 2565 สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดทำหลักสูตรนิติศาสตร์ของ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลได้ และส่งเสริมให้บัณฑิตศึกษาต่อในหลักสูตรเนติบัณฑิต และมีการจัดการเรียน การสอนผ่านระบบคลังหน่วยกิต สำหรับการร่างหลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิตของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล สามารถนำภูมิหลังหรือพื้นฐาน คือ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มาประยุกต์หรือบูรณาการกับการสร้างรายวิชา ทางด้านนิติศาสตร์ โดยมุ่งเน้นกฎหมายเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กฎหมายเกี่ยวกับปัญญาประดิษฐ์ นวัตกรรม กฎหมายเกี่ยวกับธุรกิจ กฎหมายภาษีและแรงงาน และกฎหมายเกี่ยวกับการบริหารงานภาครัฐและ กฎหมายมหาชน เป็นต้น

คำสำคัญ : การพัฒนาหลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิต, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล

Developing a Bachelor of Law Program for Rajamangala University of Technology

Kasidech Sutthivanich¹, Warunya Somsiri^{1*}, Thanawat Sudjidsomphote¹

Sujinda Imngoen² Yanin Saiyood³ Napapach Thirapattanapokin⁴ and Punnapas Lertvaritkul¹

¹Department of Management, Faculty of Business Administration, Rajamangala University of Technology Phra nakorn

²Department of Accounting, Faculty of Business Administration, Rajamangala University of Technology Phra nakorn

³Department of Entrepreneurship, Faculty of Business Administration, Rajamangala University of Technology Phra nakorn

⁴Office of the President, Rajamangala University of Technology Phra nakorn

Abstract

The aims of the present qualitative study were to 1) analyze course structures and program components of bachelor's programs in legal studies offered throughout Thailand so that a new Bachelor of Laws (LL.B.) program at Rajamangala University of Technology (RMUT) could successfully be launched, 2) conduct a detailed investigation into RMUT rules, regulations, and policies, including those of other institutions, with regard to the establishment and launch of an LL.B. program, and 3) provide guidelines and procedures for proposing a successful, nationally-recognized LL.B. program at RMUT. Data were collected through both in-depth interviews and focus group discussions in combination with documentation review.

It was found that, with distinctive program identity, measurable goals and learning outcomes, the university had to submit a proposal to establish an LL.B. program that aligns with the Thailand's National Qualification Framework for Undergraduate Studies (Law), B.E. 2561 (2018) and the Thailand's National Qualification Framework for Higher Education, B.E. 2565 (2022) set forth by Thailand's Ministry of Education and Thailand's Ministry of Higher Education, Science, Research and Innovation, respectively. Besides, the newly established program must not only allow for the implementation of a credit bank system but also encourage LL.B. degree holders to further their legal education by pursuing a Barrister-at-Law degree from the Thai Bar Association. The study also suggested that the program promote cross-curricular integration by connecting topics and issues in science and technology to legal subject matters and put more emphasis on business law, taxation and labor law, public law, science and technology law, etc.

Keywords: Developing a Bachelor of Law Program, Rajamangala University

บทนำ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 54 วรรค 3 กำหนดให้เป็นหน้าที่ของรัฐต้องดำเนินการให้ประชาชนได้รับการศึกษาตามความต้องการในระบบต่าง ๆ รวมทั้งส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต และจัดให้มีการร่วมมือกันระหว่างรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน ในการจัดการศึกษาทุกระดับ โดยรัฐมีหน้าที่ดำเนินการ กำกับ ส่งเสริม และสนับสนุนให้การจัดการศึกษาดังกล่าวมีคุณภาพตามมาตรฐานสากล (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2560) ซึ่งการจัดการศึกษาสาขาวิชานิติศาสตร์ในประเทศไทยเริ่มตั้งแต่สมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงก่อตั้งโรงเรียนสอนกฎหมายขึ้นในประเทศไทยเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2440 เพื่อที่จะเพิ่มจำนวนผู้มีความรู้เกี่ยวกับกฎหมายให้มากขึ้นและให้แพร่หลาย เพิ่มบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญด้านกฎหมายที่เป็นนิติบัณฑิตนำความรู้ที่เรียนมาไปรับราชการเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินการในกระบวนการยุติธรรม และทำให้กฎหมายไทยและศาลไทยได้รับความเชื่อถือและเป็นที่ยอมรับของชาวต่างชาติ

การสำเร็จการศึกษาเป็นนิติศาสตรบัณฑิต (น.บ.) เป็นคุณวุฒิขั้นพื้นฐานสำหรับเข้ารับการอบรมและสอบเพื่อได้รับใบอนุญาตทนายความ หรือเข้ารับการอบรมและสอบเนติบัณฑิตไทย ซึ่งการจัดการศึกษาในระดับปริญญาตรี ควรเน้นการศึกษาในเชิงทฤษฎีหรือวิชาการ คุณธรรมจริยธรรม เสริมทักษะในทางปฏิบัติที่จำเป็นสำหรับการประกอบวิชาชีพ ให้แก่นักศึกษา ต้องมีความยืดหยุ่นเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารและดิจิทัลของโลก (ประกิต บุญมี และคณะ, 2563)

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลเป็นหนึ่งในสามของกลุ่มของมหาวิทยาลัยในสังกัดของรัฐ จัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2518 ปัจจุบันมีวิทยาเขตอยู่ 9 แห่งทั่วประเทศ (วิกิพีเดีย, 2565) แต่มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลยังไม่มีจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาสาขาวิชานิติศาสตร์ ดังนั้น การพัฒนาจัดการศึกษาระดับปริญญาบัณฑิตในสาขานิติศาสตร์ในมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจต่อการศึกษาวิชาญหาโครงสร้างและรูปแบบจัดการศึกษาระดับปริญญาบัณฑิตสาขานิติศาสตร์ที่เหมาะสม ตามมาตรฐานหลักสูตรการศึกษาระดับอุดมศึกษาและมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษา (คลังสารสนเทศของสถาบันนิติบัญญัติ, 2561)

การนำแนวความคิดและการทบทวนวรรณกรรมนำไปสู่การวิเคราะห์หาแนวทางในการจัดหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิตในประเทศไทยเพื่อรองรับการเปิดในมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลจำเป็นต้องทบทวนภูมิหลัง โครงสร้างและลักษณะร่วม นโยบาย ยุทธศาสตร์และทิศทางการพัฒนา กฎหมายและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล แนวคิด หลักการ และรูปแบบการจัดทำหลักสูตรระดับอุดมศึกษา มาตรฐานหลักสูตรระดับอุดมศึกษาและการประกันคุณภาพการศึกษา แนวคิด รูปแบบ และแนวทางการจัดทำหลักสูตรปริญญาตรีทางนิติศาสตร์ บริบทและกฎระเบียบของมหาวิทยาลัยที่มีหลักสูตรปริญญาตรีทางนิติศาสตร์ รวมจำนวน 6 มหาวิทยาลัย (พรเพ็ญ ไตรพงษ์ และคณะ, 2557)

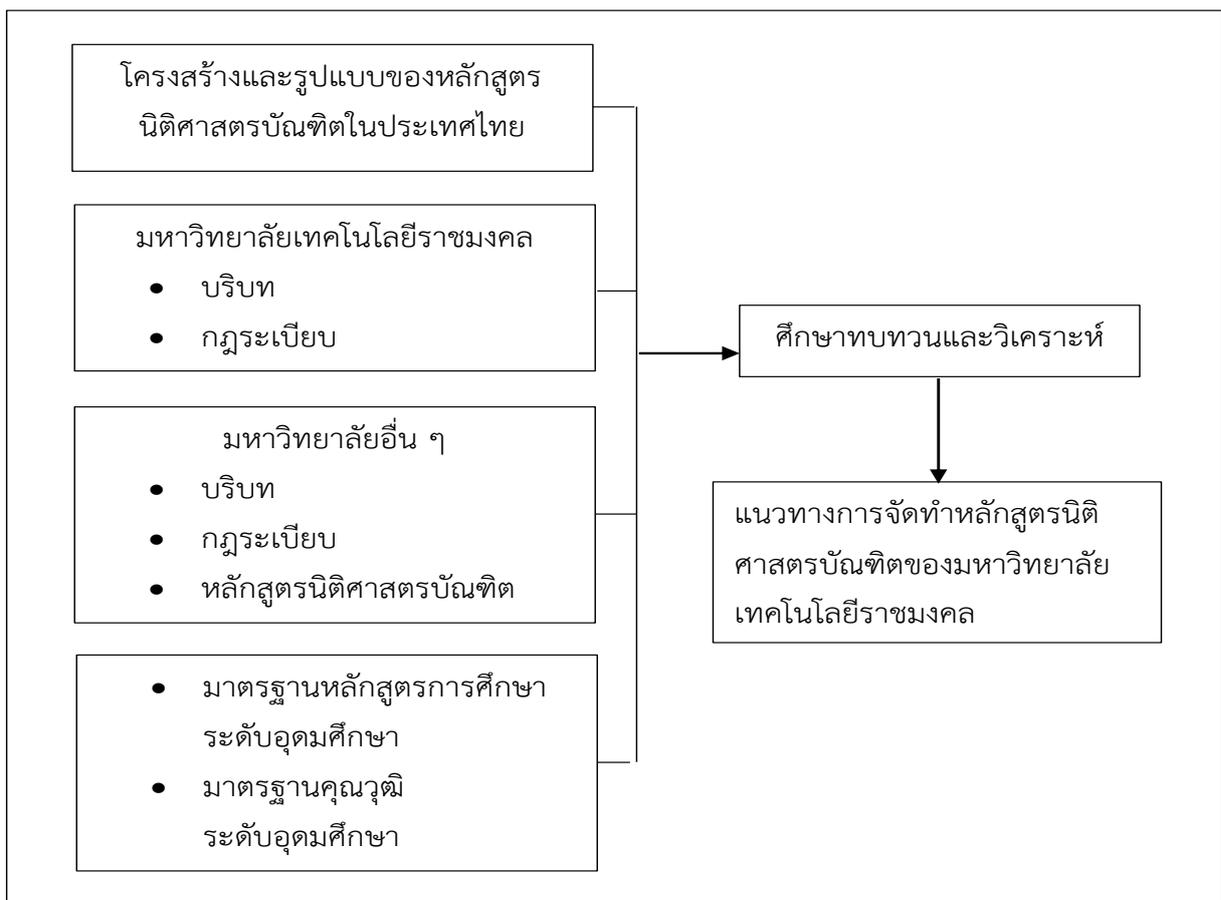
จากที่มาและความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาการพัฒนาหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิตในประเทศไทยเพื่อรองรับการเปิดในมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล โดยศึกษาวิเคราะห์โครงสร้างและรูปแบบของ

หลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิตในประเทศไทย วิเคราะห์บริบทและกฎระเบียบของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลและมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิต ซึ่งการจัดหลักสูตรดังกล่าวสามารถนำไปเป็นแนวทางการจัดทำหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิต เพื่อนำไปปรับใช้กับมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล ซึ่งเป็นไปตามมาตรฐานหลักสูตรการศึกษาระดับอุดมศึกษาและมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์โครงสร้างและรูปแบบของหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิตในประเทศไทย
2. วิเคราะห์บริบทและกฎระเบียบของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลและมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิต
3. เสนอแนะแนวทางการจัดทำหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิตของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล และให้เป็นไปตามมาตรฐานหลักสูตรการศึกษาระดับอุดมศึกษาและมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษา

กรอบแนวคิด

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่เลือกใช้ประกอบไปด้วย ดังนี้

กลุ่มผู้บริหารหลักสูตร ได้แก่ คณบดีคณะนิติศาสตร์ หัวหน้าภาควิชา สาขา สำนักวิชานิติศาสตร์ หรือ ประธานหลักสูตรนิติศาสตร์ จำนวน 5 ท่าน โดยคัดเลือกจากประเภทของมหาวิทยาลัย อาทิ มหาวิทยาลัยของรัฐ มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ มหาวิทยาลัยราชภัฏ และมหาวิทยาลัยเอกชน

กลุ่มผู้ใช้บัณฑิต ได้แก่ ผู้ประกอบการที่มีฝ่ายกฎหมายในองค์กร จำนวน 5 ท่าน

กลุ่มวิชาชีพกฎหมาย ได้แก่ ผู้พิพากษา อัยการ ทนายความ และผู้ทรงคุณวุฒิทางนิติบัณฑิตยสภา จำนวน 5 ท่าน

กลุ่มผู้บริหารของบางวิทยาเขตของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล จำนวน 5 ท่าน

กลุ่มผู้เรียนในหลักสูตรนิติศาสตร์ ซึ่งคัดเลือกจากประเภทของมหาวิทยาลัย อาทิ มหาวิทยาลัยของรัฐ มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ มหาวิทยาลัยราชภัฏ และมหาวิทยาลัยเอกชน จำนวน 20 คน เพื่อสะท้อนความคิดเห็นเกี่ยวกับประสบการณ์ในการเรียนของหลักสูตร

ผู้สนใจศึกษาต่อด้านนิติศาสตร์ ได้แก่ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย และบุคคลทั่วไปที่สนใจเปลี่ยนสายอาชีพ จำนวน 15 คน

สำหรับกลุ่มสนทนากลุ่ม (Focus group) ประกอบด้วย อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ ผู้บริหารระดับสูงที่รับผิดชอบด้านวิชาการ เลขาธิการวิชาการ และตัวแทนจากสถานประกอบการรวมทั้งหมด 8 ท่าน การเลือกกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเลือกผู้ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยอย่างเหมาะสม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การเก็บข้อมูลปฐมภูมิใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยมีการพัฒนาคำถามสัมภาษณ์ตามกรอบแนวคิดการวิจัย คำถามวิจัย และวัตถุประสงค์ของการวิจัย ประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์เชิงลึก สำหรับกลุ่มตัวอย่าง 20 ท่าน และแนวคำถามสนทนากลุ่ม สำหรับผู้เข้าร่วม 8 ท่าน การเก็บข้อมูลทุติยภูมิ ใช้การวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Research) โดยรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลภาครัฐ และเอกชน ทั้งจากมหาวิทยาลัย หน่วยงาน สื่อสารสนเทศอิเล็กทรอนิกส์ และเว็บไซต์ต่าง ๆ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวม 1) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data Collection) ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ข้อมูลเก็บจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งจะใช้แบบสัมภาษณ์ที่พัฒนาขึ้นตามกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์ของการวิจัย การสัมภาษณ์จะดำเนินการแบบตัวต่อตัวหรือผ่านช่องทางออนไลน์ โดยทีมวิจัยหรือผู้ช่วยนักวิจัยที่มีความเชี่ยวชาญในด้านนี้ ข้อมูลที่ได้จะถูกบันทึกและถอดความเพื่อการวิเคราะห์เชิงลึก กลุ่มตัวอย่างในการสัมภาษณ์ ได้แก่ ผู้บริหารหลักสูตร ผู้ใช้บัณฑิต ผู้ทรงคุณวุฒิทางกฎหมาย และผู้บริหารมหาวิทยาลัย รวม 20 ท่าน สำหรับการสนทนากลุ่ม (Focus

Group Discussion) ดำเนินการกับกลุ่มผู้เข้าร่วม 8 ท่าน ประกอบด้วยอาจารย์ และผู้บริหารจากมหาวิทยาลัย รวมถึงตัวแทนจากสถานประกอบการ การสนทนากลุ่มจะถูกจัดขึ้นโดยทีมวิจัยเป็นผู้ดำเนินการสนทนาเพื่อรวบรวมความคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาหลักสูตรนิติศาสตร์ ข้อมูลจากการสนทนาจะถูกบันทึกและวิเคราะห์ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก 2) การเก็บข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data Collection) ข้อมูลจะถูกค้นคว้าจากแหล่งที่มีอยู่แล้ว เช่น เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลจากภาครัฐและภาคเอกชน องค์กรต่าง ๆ สถาบันการศึกษา รวมถึงฐานข้อมูลออนไลน์และเว็บไซต์ต่าง ๆ ข้อมูลที่ได้จะถูกคัดกรอง สกัด ข้อมูลสำคัญ และจัดหมวดหมู่เพื่อการวิเคราะห์เปรียบเทียบ

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลจะทำควบคู่ไปกับการเก็บข้อมูล โดยการจัดหมวดหมู่ข้อมูลจากทั้งการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมในประเด็นที่กำหนดไว้ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ผลการวิจัย

1. ผลการวิจัยเชิงคุณภาพจากเอกสาร

โครงสร้างและรูปแบบของหลักสูตรระดับปริญญาตรี สาขาวิชานิติศาสตร์บัณฑิต จะต้องกำหนดให้ เป็นไปตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษา (Thai Qualifications Framework for Higher Education) บริบทและกฎระเบียบของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลและมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำ หลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิต พบว่า มหาวิทยาลัยที่มีหลักสูตรปริญญาตรีได้จัดทำหลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิต ขึ้นมาตามบริบทของแต่ละมหาวิทยาลัยและมีอำนาจออกกฎระเบียบภายในของตนโดยอาศัยอำนาจตาม พระราชบัญญัติ ซึ่งปัจจุบันมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลนั้น เป็นมหาวิทยาลัยด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จึงควรนำฐานความรู้ ความเชี่ยวชาญจากภูมิหลังหรือพื้นฐานในด้านที่เป็นจุดเด่นของมหาวิทยาลัย คือ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มาประยุกต์หรือบูรณาการกับการสร้างรายวิชาทางด้านนิติศาสตร์ และอาจมี การจัดทำมีวิชาทักษะในการปฏิบัติงานด้านกฎหมาย การฝึกงาน สหกิจศึกษา เพื่อสร้างความเป็นเอกลักษณ์ เฉพาะของมหาวิทยาลัยและความเป็นสากลของนิติศาสตร์ (Global Law)

การวัดและการประเมินผลการเรียนรู้ ต้องเป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับปริญญาตรีของ กระทรวงศึกษาธิการ มุ่งเน้นคุณภาพและมาตรฐาน ซึ่งประกอบด้วยระบบการประกันคุณภาพภายในและ ระบบการประกันคุณภาพภายนอก ซึ่งสถานภาพของมหาวิทยาลัยระดับอุดมศึกษาในหลักสูตรนิติศาสตร์ จำแนกได้เป็น 1) มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐจัดการศึกษาในระบบปิด 2) มหาวิทยาลัยของรัฐจัดการศึกษาใน ระบบปิด 3) มหาวิทยาลัยของรัฐจัดการศึกษาในระบบเปิด ซึ่งยังสะท้อนให้เห็นกลุ่มตัวอย่างของนักศึกษาหรือ ผู้เรียนที่ค่อนข้างจะแตกต่างกัน แผนยุทธศาสตร์ที่กำหนดวิสัยทัศน์ ภารกิจหลัก ประเด็นยุทธศาสตร์ที่แตกต่าง กัน เชนภัยคุกคามหรือสิ่งท้าทาย เป็นต้น นอกจากนี้ ยังพบว่า ไม่มีข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาวิทยาลัย เทคโนโลยีราชมงคลว่าด้วยการศึกษาระบบคลังหน่วยกิต และการดำเนินงานของสถาบันหรือวิทยาลัยที่ รับผิดชอบจัดการศึกษาหลักสูตรนิติศาสตร์จากพื้นฐานของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลเพื่อการจัดทำ

หลักสูตรนิติศาสตร์ถือว่ามีความท้าทายเป็นอย่างมากเมื่อเทียบกับมหาวิทยาลัย ซึ่งมีพัฒนาการมาจากโรงเรียนกฎหมายในกระทรวงยุติธรรม

2. ผลการวิจัยเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์เชิงลึก

2.2.1 โครงสร้างและรูปแบบหลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิตในประเทศไทย พบว่ามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลมีพื้นฐานเป็นมหาวิทยาลัยด้านเทคโนโลยี และมีความโดดเด่นเฉพาะทางสายวิชาชีพมาเป็นระยะเวลายาวนาน ควรจัดเป็นลักษณะบูรณาการร่วมกับหลักสูตรที่เน้นการปฏิบัติหรือเรียนรู้จากกรณีศึกษาจริง สร้างความเป็นเอกลักษณ์ให้หลักสูตรนิติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล โดยอาจนำโครงสร้างหลักสูตรเดิมที่มีพัฒนาการมาอย่างยาวนานมาใช้เป็นกรอบ สำหรับต่อยอดให้เป็นหลักสูตรที่มีความเฉพาะเจาะจงที่ทันต่อยุคสมัยหรือเป็นลักษณะของหลักสูตรระดับปริญญาตรี ควบสองปริญญา มีการเรียนสะสมหน่วยกิตตลอดหลักสูตร 4 ปี หรือ 8 ภาคการศึกษา ประมาณ 132 – 148 หน่วยกิต

2.2.2 การจะจัดหลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิตควรดำเนินการในรูปแบบ 1) หลักสูตรทั่วไป 2) หลักสูตรภาคปกติหรือภาคนอกเวลาราชการ 3) หลักสูตรพหุวิทยาการหรือสหวิทยาการที่ผสมผสานสาขาวิชานิติศาสตร์ 4) หลักสูตรเฉพาะด้านเกี่ยวกับกฎหมายธุรกิจ

2.2.3 การจัดการเรียนการสอนควรเป็นหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับวิชาชีพเฉพาะและมีมาตรฐานเช่นเดียวกับหลักสูตรนิติศาสตร์ในมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ในอนาคตอาจจะต้องมีการขอรับรองมาตรฐานหลักสูตรนิติศาสตร์ จากเนติบัณฑิตยสภาในพระบรมราชูปถัมภ์ และสภาทนายความ เน้นที่การบรรยายให้ความรู้เป็นหลักโดยใช้กรณีศึกษา (Case Study) และควรเน้นการเรียนการสอนในรูปแบบ Active Learning

2.2.4 ในการประเมินผลการเรียนการสอนและการประเมินผลลัพธ์ของผู้เรียน ต้องเป็นไปตามกฎหมายของกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม โดยในบางรายวิชาอาจกำหนดเกณฑ์การวัดผล (Criteria) เจาะลึก และบรรทัดฐานของอาจารย์ผู้สอน อาจต้องใช้เกณฑ์การให้คะแนน (Rubric Scores) มาเป็นเครื่องมือในการให้คะแนน

2.2.5 ผลลัพธ์การเรียนรู้ของผู้สำเร็จการศึกษา ต้องมีคุณลักษณะเพิ่มเติมเป็นพิเศษ และควรให้เป็นไปตามกฎกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม มาตรฐานคุณวุฒิระดับปริญญาตรี (ระดับอุดมศึกษา) สาขาวิชานิติศาสตร์ และมาตรฐานคุณวุฒิวิชาชีพของสภาวิชาชีพทางด้านกฎหมาย

2.2.6 ควรมีประสบการณ์ภาคสนาม (การฝึกงาน) ก่อนจบการศึกษา

2.2.7 การประกันคุณภาพหลักสูตร ควรมีการประเมินด้วยระบบประกันคุณภาพการศึกษา การบริหารจัดการและการดำเนินกิจกรรม ตามภารกิจของสถานศึกษา ซึ่งต้องมีการกำกับตามมาตรฐานที่ยอมรับโดยหลักสากล และต้องมีระบบและกลไกที่ต้องผลักดันในการจัดการหลักสูตรประสบผลสำเร็จตามตัวชี้วัดในองค์ประกอบต่าง ๆ หรือมาตรฐานคุณวุฒิระดับปริญญาตรี สาขาวิชานิติศาสตร์

2.2.8 การสะสมผลการเรียนรู้ในการพัฒนาตนเอง อาจจะเป็นการสะสมหน่วยกิตที่เกี่ยวข้องกับการฝึกปฏิบัติงานวิชาชีพ โดยมีการทำบันทึกข้อตกลงความร่วมมือทางวิชาการ (MOU) ร่วมกับสถาบันหรือสถานประกอบการต่าง ๆ ต้องมีระบบและกลไกให้สอดคล้องกับนโยบายของมหาวิทยาลัย และของกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม หรืออาจใช้ระบบธนาคารหน่วยกิตการศึกษา (Credit Bank)

2.2.9 ควรมีการประกันคุณภาพและการติดตามผลลัพธ์การเรียนรู้จริง เพื่อนำไปใช้ปรับปรุงกระบวนการบริหารจัดการหลักสูตร และกระบวนการเรียนรู้

2.2.10 นโยบายและมาตรฐานหลักสูตรการศึกษาระดับอุดมศึกษาและคุณวุฒิระดับอุดมศึกษา กฎกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ได้มีการออกแบบระบบการเรียนการสอน ระบบสะสมผลการเรียน ซึ่งเป็นการสนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning)

2.2.11 การปรับปรุงมาตรฐานหลักสูตรการศึกษาระดับอุดมศึกษาและมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษา ควรเน้นการเรียนรู้ในการแก้ไข การตัดสินใจ การให้บริการสังคม การให้คำปรึกษา เน้นด้านการวิจัย ด้านวิชาการ และด้านการสร้างนวัตกรรม และควรมีการเพิ่มเติมสิ่งที่ส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม การสื่อสารในเชิงสร้างสรรค์ การพูดในที่สาธารณะ การพัฒนาบุคลิกภาพ และมารยาททางสังคม และต้องมีการควบคุมการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพในแต่ละหลักสูตรด้วยกระบวนการคุณภาพ (Plan-Do-Check-Act : PDCA)

3. ผลการวิจัยเชิงคุณภาพจากการสนทนากลุ่ม

3.3.1 โครงสร้างและรูปแบบของหลักสูตร ต้องมีมาตรฐานไม่ต่ำกว่ามาตรฐานของประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง มาตรฐานคุณวุฒิระดับปริญญาตรีสาขาวิชานิติศาสตร์ พ.ศ. 2561 ต้องมีการสร้างเอกลักษณ์ที่โดดเด่น มีการนำฐานความรู้ ความเชี่ยวชาญจากภูมิหลังหรือพื้นฐานในด้านที่แข็งแกร่งของมหาวิทยาลัยคือ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาประยุกต์หรือบูรณาการกับการสร้างรายวิชาทางด้านนิติศาสตร์ และอาจมีการจัดให้มีวิชาทักษะในการปฏิบัติงานด้านกฎหมาย การฝึกงาน สหกิจศึกษา เพื่อสร้างความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะและความเป็นสากลของนิติศาสตร์ (Global Law) สำหรับการประเมินผลลัพธ์ต้องให้สอดคล้องกับหลักสูตร ตามกฎกระทรวงใหม่ปี 2565 ซึ่งกำหนดให้อย่างน้อย 4 ด้าน ประสพการณ์ภาคสนาม การฝึกงานที่เน้นปฏิบัติ การประกันคุณภาพ การหลักเกณฑ์วิธีการบริหารจัดการเรียนการสอนให้ไปในทิศทางเดียวกัน

3.3.2 มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล จำนวน 9 แห่ง มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นมหาวิทยาลัยด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่สามารถจัดการศึกษาวิชาการและวิชาชีพชั้นสูง เน้นการปฏิบัติในระดับปริญญาตรี ซึ่งการจัดหลักสูตรควรดำเนินการทั้งหลักสูตรพหุวิทยาการหรือสหวิทยาการที่ผสมผสานสาขาวิชานิติศาสตร์ แนะนำว่าควรจะเป็นการบรรยายแบบ Active Learning

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาครั้งนี้สามารถสรุปและอภิปรายผลการศึกษิตตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

1. โครงสร้างและรูปแบบของหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิตในประเทศไทย พบว่า โครงสร้างและรูปแบบของหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิตในประเทศไทย มีการออกแบบตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษา (TQF) ของกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม โดยเน้นความครอบคลุมของเนื้อหาทางวิชาการ และการฝึกปฏิบัติจริง หลักสูตรส่วนใหญ่มุ่งเน้นการเรียนการสอนในรูปแบบการบรรยายและกรณีศึกษา (Case

Study) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการเน้นทฤษฎีและการปฏิบัติอย่างสมดุล โดยนักศึกษาต้องเก็บสะสมหน่วยกิตทั้งรายวิชาหลักและวิชาเลือกเพื่อพัฒนาทักษะทางกฎหมายและทักษะเสริม เช่น การวิเคราะห์ปัญหาและการตัดสินใจ

2. วิเคราะห์บริบทและกฎระเบียบของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชวมงคลและมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชวมงคลมีพื้นฐานเป็นมหาวิทยาลัยทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งมีผลต่อการกำหนดกฎระเบียบและบริบทของการจัดทำหลักสูตร เมื่อเทียบกับมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ที่มีการเน้นด้านกฎหมายอย่างชัดเจน ผลการวิจัยพบว่า มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชวมงคลยังไม่มีข้อบังคับด้านการจัดการศึกษาระบบคลังหน่วยกิตที่ชัดเจนสำหรับหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิต และยังขาดการบูรณาการระหว่างวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และกฎหมายที่สามารถสร้างความโดดเด่นให้กับหลักสูตร

3. แนวทางการจัดทำหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิตของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชวมงคลและให้ไป ตามมาตรฐานหลักสูตรการศึกษาระดับอุดมศึกษาและมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษา พบว่า การจัดทำหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิตของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชวมงคลควรมุ่งเน้นการผสมผสานความรู้ด้านกฎหมายกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี โดยหลักสูตรควรเน้นไปที่การฝึกทักษะปฏิบัติงานจริงผ่านการฝึกงาน การใช้เทคโนโลยีในการเรียนรู้ และการพัฒนาทักษะการแก้ไขปัญหาทางกฎหมายที่ซับซ้อน นอกจากนี้ หลักสูตรควรผ่านการประเมินและรับรองตามมาตรฐานคุณวุฒิระดับปริญญาตรีของกระทรวงการอุดมศึกษา รวมถึงการประกันคุณภาพตามกรอบมาตรฐานสากล (PDCA)

อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิจัย การพัฒนาหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิตสำหรับมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชวมงคล ผลการศึกษาพบว่า โครงสร้างและรูปแบบของหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิตที่สอดคล้องกับกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษา และมาตรฐานของกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม ซึ่งเป็นการสร้างบัณฑิตที่มีศักยภาพและตอบสนองต่อความต้องการของตลาดแรงงานในปัจจุบัน การศึกษาวิจัยในครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิตสำหรับมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชวมงคลไม่ควรจำกัดอยู่ที่ความรู้ทางกฎหมายเพียงอย่างเดียว แต่ต้องบูรณาการความรู้จากหลากหลายสาขาวิชา โดยเฉพาะบริบทของมหาวิทยาลัยที่เน้นด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งเป็นจุดเด่นของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชวมงคล โดยการเพิ่มรายวิชาที่เกี่ยวข้อง เช่น กฎหมายเกี่ยวกับธุรกิจและนวัตกรรม หรือกฎหมายเทคโนโลยีดิจิทัล ซึ่งเป็นการพัฒนาหลักสูตรให้เหมาะสมกับยุคสมัย สอดคล้องกับแนวคิดของ พรเพ็ญ ไตรพงษ์ และคณะ (2557) กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตรต้องคำนึงถึงบริบทเฉพาะของมหาวิทยาลัยและควรใช้จุดแข็งของแต่ละสถาบันเป็นตัวชี้นำ การเพิ่มรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับความต้องการตลาด เช่น กฎหมายธุรกิจและกฎหมายเทคโนโลยี ในส่วนการจัดการเรียนการสอนที่เปิดโอกาสให้นักศึกษาได้ฝึกปฏิบัติจริง เพิ่มทักษะปฏิบัติเฉพาะด้าน และนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ในกระบวนการเรียนการสอน การฝึกงานในสถานประกอบการ ซึ่งจะช่วยให้นักศึกษามีความพร้อมมากขึ้นในการทำงานด้านกฎหมาย มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ ประกิต บุญมี และคณะ (2563) กล่าวว่า ควรเสริมทักษะในทางปฏิบัติที่จำเป็นสำหรับการประกอบวิชาชีพ ให้แก่นักศึกษา ต้องมีความ

ยืดหยุ่นเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารและดิจิทัลของโลก นอกจากนี้การเสนอให้ใช้สะสมหน่วยกิตในลักษณะ Credit Bank จะช่วยสนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิตและสร้างนักกฎหมายที่มีทักษะรอบด้าน แนวคิดนี้ยังไม่ได้ถูกนำไปเสนอในการพัฒนาหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิตสำหรับมหาวิทยาลัยในประเทศไทย และ เสกสรรค์ สนวา, สุพัฒนา ศรีบุตรดี และ วรฉัตร วรวิรรณ (2567) ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาตรี คณะนิติรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกเรียนที่คณะนิติรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ดพบว่า ระดับการตัดสินใจต่อปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกเรียนที่คณะนิติรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ดจัดอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อโดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย 3 ลำดับแรก พบว่า ด้านคุณภาพและผลงานอาจารย์ อยู่ในระดับมาก ลำดับที่สองคือ ด้านหลักสูตรการเรียนและการสอนคณะนิติรัฐศาสตร์และด้านการบริหารจัดการ และลำดับที่สามคือด้านภาพลักษณ์ของคณะนิติรัฐศาสตร์ ตามลำดับข้อเสนอแนะ ความต้องการเกี่ยวกับการเลือกเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาตรีของคณะนิติรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ดพบว่า 1) ควรมีการแนะนำตามโรงเรียนที่จบมาพร้อมกับการสร้างนักศึกษาเป็นนักประชาสัมพันธ์มืออาชีพ 2) เวลาที่ออกไปแนะนำตามโรงเรียน ควรมีการแนะนำทางอาชีพของแต่ละสาขาเพื่อประกอบการตัดสินใจเลือกเรียน3) คณะควรสร้างคอนเทนต์เกี่ยวกับการเรียนของนักศึกษาแต่ละสาขาเพื่อนำเสนอผ่านสื่อออนไลน์ให้ตรงตามความต้องการของวัยรุ่น 4) คณะควรมีแนวทางในการลดค่าสมัครแรกเข้า 50% หรือมีจุดดึงดูดที่น่าสนใจ และ 5) ควรให้รุ่นพี่ที่มีบุคลิกภาพที่ดี หรือ Smart ออกไปแนะนำตามโรงเรียนต่าง ๆ และ ปรีวัฒน์ จันทร์ทรง, อภินันท์ ศรีศิริ, ภิรมย์พร ไชยยนต์ และขวัญเรือน ลิโคกกกลาง (2560) ปัจจัยในการตัดสินใจเลือกเรียนสาขานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ผลการศึกษาพบว่าทุกคนตัดสินใจเลือกเรียนสาขานิติศาสตร์ด้วยความสมัครใจมากที่สุด โดยเพศหญิงจะเห็นว่าอาชีพทางด้านกฎหมายมีความน่าเชื่อถือในสังคม เป็นอาชีพที่มีเกียรติและได้รับการยอมรับ และใกล้ภูมิภคมาเป็นอันดับรองลงมาตามลำดับ เพศชายจะเชื่อมั่นในหลักสูตรที่มีมาตรฐานเทียบเท่ามหาวิทยาลัยชั้นนำ และมองถึงการประกอบอาชีพทางด้านกฎหมายที่มีความน่าเชื่อถือในสังคม เมื่อพิจารณาจากผลการเรียนช่วง 2.50-3.50 จำนวนมากที่สุดเลือกเรียนด้วยความสมัครใจ รองลงมาเห็นว่าอาชีพทางด้านกฎหมายน่าเชื่อถือ และเชื่อมั่นในหลักสูตรที่มีมาตรฐานตามลำดับ แต่ละคนสามารถระบุเหตุผลได้มากกว่าหนึ่ง แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า นับรวมทั้งหมด 637 ครั้ง สาเหตุที่มาจากโครงการแนะนำการศึกษา เลือกเพียง 26 ครั้ง รวมถึงการรับรู้ถึงผลงานโดดเด่นของสาขานิติศาสตร์ เลือกเพียง 43 ครั้ง เป็นสัดส่วนที่น้อยมาก ดังนั้น จึงเสนอแนะให้มีกิจกรรมแนะนำการศึกษาให้มากขึ้น เพิ่มความเชื่อมั่นให้คณะนิติศาสตร์โดยการสร้างชื่อเสียงทางด้านวิชาการและศิลปวัฒนธรรม รวมถึงการวิจัยความต้องการของตลาดแรงงานสายอาชีพเพื่อกำหนดเอกลักษณ์ให้โดดเด่นยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิตสำหรับมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล

1. การจัดทำหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิตของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลให้เป็นไปตามมาตรฐานหลักสูตรการศึกษาระดับอุดมศึกษาและมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษา
2. ควรกำหนดเป้าหมายและผลลัพธ์การดำเนินงานให้ชัดเจน เน้นกลไกตามยุทธศาสตร์การจัดการเรียนการสอน และกฎหมายที่สอดคล้องตอบโจทยกับพันธกิจของมหาวิทยาลัย และควรศึกษาผลกระทบในการจัดทำหลักสูตรให้เป็นไปตามมาตรฐานหลักสูตรการศึกษาระดับอุดมศึกษา
3. ควรให้ความสำคัญในการสนับสนุนส่งเสริมให้บัณฑิตสามารถศึกษาต่อในหลักสูตรเนติบัณฑิต เพื่อเพิ่มอัตลักษณ์เฉพาะของมหาวิทยาลัย การจัดการเรียนการสอนผ่านระบบคลังหน่วยกิต (NCBS) โดยสามารถลงทะเบียนเรียนข้ามมหาวิทยาลัยได้ เพื่อสร้างนักกฎหมายที่มีคุณภาพทัดเทียมสากล
4. ควรจัดระบบให้มีบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษามาพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ ๆ เพิ่มทักษะ หรือสร้างระบบแลกเปลี่ยนทุก 3-5 ปี แยกตามหลักสูตร เพื่อให้ศิษย์เก่าได้องค์ความรู้ใหม่ โดยจัดระบบให้เป็น “ผู้เรียน” และมีระบบคลังหน่วยกิตที่รองรับการศึกษาของผู้เรียนตลอดชีวิต เพื่อที่จะนำไปแก้ไขปรับปรุงให้ทันต่อหลักสูตรการศึกษาระดับอุดมศึกษา และมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษา
5. ควรเน้นจุดเด่นของบัณฑิตเฉพาะ ผ่านการจัดการเรียนการสอนผ่านระบบคลังหน่วยกิต (NCBS) สามารถลงทะเบียนเรียนข้ามมหาวิทยาลัยได้ อาจเป็นความร่วมมือระหว่างประเทศหรือต่างประเทศ มีการติดตามประเมินผลในการนำข้อมูลมาวิเคราะห์ต่อยอด

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้สำเร็จลงได้ด้วยดีเนื่องจากได้รับทุนจากงบประมาณรายได้ คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร และด้วยความร่วมมือของคณะผู้วิจัย ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย จึงขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เอกสารอ้างอิง

- คลังสารสนเทศของสถาบันนิติบัญญัติ. (2561). *ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง มาตรฐานคุณวุฒิระดับปริญญาตรีสาขาวิชานิติศาสตร์ พ.ศ. 2561* [ออนไลน์]. ค้นเมื่อ 30 ตุลาคม 2565, จาก <https://dl.parliament.go.th/backoffice/viewer2300/web/previewer.php>
- ประกิต บุญมี และคณะ. (2563). ทิศทางการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิต สถาบันอุดมศึกษาในทศวรรษหน้า (พ.ศ.2563-2572). *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร.* กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสยาม.
- ปรีวัฒน์ จันทร์ทรง, อภินันท์ ศรีศิริ, ภิรมย์พร ไชยยนต์ และขวัญเรือน ลีโคกกลาง. (2560). ปัจจัยในการตัดสินใจเลือกเรียนสาขานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. *วารสารศิลปศาสตร์ มทร.ธัญบุรี.* 1(2): 1-19.
- พรเพ็ญ ไตรพงษ์ และคณะ. (2557). *ลักษณะหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิตในประเทศไทยเพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน 2558.* กรุงเทพฯ : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560. (2560). ราชกิจจานุเบกษา, 134 (40), 50[ออนไลน์].

ค้นเมื่อ 27 ธันวาคม 2565, จาก <https://ratchakitcha.soc.go.th/documents/2103519.pdf>

วิกิพีเดีย. (2565). *มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล* [ออนไลน์]. ค้นเมื่อ 27 ธันวาคม 2565, จาก

<https://th.wikipedia.org/wiki>

เสกสรรค์ สนวา,สุพัฒนา ศรีบุตรดี และวรฉัตร วรวิรรณ. (2567). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกเข้าศึกษา

ต่อระดับปริญญาตรี คณะนิติรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด. *วารสารการบริหารการปกครอง*

และนวัตกรรมท้องถิ่น.8(2) : 15-30; DOI : <https://doi.org/10.14456/jlgisrru.2024.25>